

António Vieira

Visat núm. 6

(octubre 2008)

per Gabriel de la S. T. Sampol

En el panorama de la literatura portuguesa destaca la prosa oratòria d'aquest jesuïta barroc, coronat per Fernando Pessoa com a «emperador de la llengua portuguesa». Curiosament, a diferència de la majoria de literatures i a semblança d'unes poques, els més grans prosistes en portuguès abans de l'aparició de la novel·la del XIX, no són dos autors de ficció, sinó Fernão Lopes, un cronista, i el P. António Vieira, un orador sagrat.

António Vieira va néixer a Lisboa el 1608 i entrà a la Companyia de Jesús el 1623. Desenvolupà durant la seva vida accions polítiques i d'alta diplomàcia (entre altres coses, fou amic i conseller del rei Joan IV de Portugal, intervingué en el conflicte amb Holanda per Pernambuco, s'entrevistà amb Mazarino, i impedí la guerra amb Castella) i activitat missionera, sobretot al Brasil. Destaca la seva defensa de grups socials desfavorits: els cristians nous, els esclaus negres i els indígenes americans. Experimentà també forts contratemps: lluita amb els colons i expulsió dels jesuïtes del Maranhão, guerres amb els holandesos al Brasil, persecució i presó per part del Sant Ofici (un breu del Papa l'en protegí). La seva activitat oratòria la desenvolupà sobretot a Lisboa (especialment com a predicador reial), a Roma (on predicà sobretot a l'església de Sant Antoni dels Portuguesos i per a Cristina de Suècia) i a São Salvador da Baía. Morí en aquesta ciutat el 1697.

La part més important de la seva obra són els sermons. En deixà escrits més de dos-cents. Els darrers anys de vida, Vieira els dedicà a l'edició dels sermons, que no pogué acabar; n'edità tretze volums i els dos darrers foren publicats pòstumament, a cura del P. André de Barros. La construcció dels seus sermons parteix del concepte predicable: a partir d'un mot o fet de l'Escriptura s'articula el discurs que permet a l'autor mostrar l'enginy i l'agudeses (en el sentit barroc dels termes); la imatgeria creada es presenta com a prova de la veritat que es vol demostrar. Tot i la preparació teològica del l'autor, és cert que en ocasions l'encaç de l'agudeses el du a construir un discurs brillant i perfecte en la forma però feble en el contingut («un castell de cartes» n'ha dit hom), com es demostra per exemple en la crítica que féu la poetessa mexicana sor Juana Inés de la Cruz del seu «Sermó del Manament». Tanmateix, aquest és un tema extraliterari i el genial ús del concepte predicable és el que dóna a Vieira el seu lloc d'honor en les lletres portugueses, en aquest aspecte una figura germana de Jacques-Bénigne Bossuet.

Entre els sermons, n'hi ha de purament religiosos (a voltes amb originals i audaces argumentacions) i de temàtica mixta teologicopolítica (com el que donam de mostra, «Sermó del dia de Cap d'Any», en què combina el tema de la redempció de l'home i el de la redempció política de Portugal després del domini filipí). Els textos oratoris que els estudiosos de la literatura destaquen són el «Sermó de Sexagèsima», el «Sermó del Sant Antoni als peixos» (en defensa dels indis), el «Sermó pel triomf de les armes de Portugal contra les d'Holanda» i els esmentats «Sermó del dia de Cap d'Any» (1642) i «Sermó del Manament» (1645). Especialment interessant és el primer, un text metaliterari o metaretòric, en què partint de la paràbola del sembrador es demana per què la paraula de Déu no fructifica i tot esbrinant-ho aprofita per criticar els excessos estilístics de filiació gongorina.

A més dels sermons, cal parlar del seu extens epistolari i dels seus tractats esotèrics (en portuguès i llatí): *Esperanças de Portugal*, *Quinto Império do Mundo: primeira e segunda vidas de el-Rei D. Joao IV*, *História do Futuro*, *Apologia das Cousas Profetizadas* i *Clavis Prophetarum*. En aquests textos, el P. Vieira parteix dels llibres profètics de la Sagrada Escripura i de la tradició sebastianista per exposar la seva interpretació teològica de la història: Portugal, recuperada la seva esplendor, està destinat per la Providència a ser el Cinquè Imperi, després de l'assiri, el persa, el grec i el romà. Aquesta línia de pensament arribarà fins a Pessoa, que l'assumirà i poetitzarà en el seu recull ortònim *Mensagem* (on dedica una poesia a Vieira, que conté el qualificatiu amb què s'inicia aquesta nota).

Pessoa també es referirà a l'orador sagrat en el *Llibre del desassossec*: parlant de la lectura dels seus sermons formula la famosa frase «La meva pàtria és la llengua portuguesa». Un altre exemple contemporani, que mostra com Vieira és un clàssic viu, és la influència que l'elegant arquitectura de la prosa del predicador ha tingut en l'estil barroc de José Saramago, com ell mateix ha reconegut.

Recepció als Països Catalans

En català només disposam d'una traducció de Vieira: *Sermons* (Proa, 1994), una selecció breu però prou representativa de l'art i les idees de l'autor. El pròleg d'aquesta edició fou escrit per Lluïsa Trias i Folch, professora de filologia portuguesa a la Universitat de Granada i una de les més grans especialistes en l'obra d'António Vieira.